

rassznak, tömegesebb benyomulása a magyar nemzettestbe; másfelől pedig a nemzettest addig meglehetősen különálló, külön települt és külön rétegeződött részeinek egymással való fokozatosabb elkeveredése és mind intenzívebb kereszteződése. Ennek a kettős folyamatnak az eredménye a mind európidább jellegű s a külföldi szemlélő számára mind egységesebb típusú magyar nemzettest-arculat, melyben azonban az új színek mellett a keletről hozott ősi rasszörökség is kimutathatóan benne rejlik.

BARTUCZ LAJOS

Reményik Sándor sorsvállaló magánya

*Szív — emberszív.
Csakolyan, mint a másé.
De mégis másnál rokontalanabb.
A végzet jegyese
S az elhagyatottságé. (Szív.)*

EMBERSZIVE 1890. augusztus 30-án dobant először a világba. Édesanyja Jólésről, a kis felsőgömöri faluból felvidéki ízeket, színeket oltott a családba. Anyai ágon a költő dédapja volt Pákh Mihály, a szabadságharc után Kufsteinba zárt evangélikus püspök. A Reményik család Szentlélek-utcai házában a Pákh ősökről maradt oszlopos óra ütötte ki az időt. Kedves, bűgő hangját valamikor Petőfi hallgatta, s ő ivott a ritka ünnepekre előkerülő csészekből. — Vér és szellem szerinti rokona a költőnek a hatvanas évek kedvelt humoristája, Pákh Albert is, azonban úgy érzi, hogy tőle mégis messze elhajolt, egészen az elégia felé.

Édesanyja az irodalmi hagyományokon kívül ihlető erőt is jelentett a fiának: „Isten után neki köszönhetem elsősorban, ha verseim által néha másoknak is adhattam valamit. Való igaz, az ő inspiráló ereje csak részben volt tudatos, legnagyobb részben olyan volt már, mint a levegő, vagy a napfény, vagy az ég kékje, vagy a tavaszi eső. Észre sem vettem sokszor. Ezt az észre-nem vevést, ezt a természetesen történő elfogadását minden jónak, akartam; némi lelki váddal is magam iránt, s valóban, talán a közeli végső búcsúzás öntudatlan előérzetében megírni „Szemben az örökméccsel“. (R. L.-nének Kvár. 1930. máj. 14.) — Mikor azonban édesanyja életének örökméce kialudt; a költőben egyszerre tudatosult az eddig észrevétlenül működő inspiráló erő és vallani kezdett Róla, a csöndes mártírról, kinek „hang nem hatolt be két szegény fülébe,“ ki nem hallhatta szerettei hangját s azt sem, ha fia felolvasott, vagy Beethovent zongorázott a lánya.

„Sokáig azt hittem a dal egészen anyám lelkén sugárzott belém...“ Az építész-mérnök apa nem lirizált, arányok érdekelték. Fia a versek építészé lett. Erre azonban csak később döbbsentette rá mások ajkán a szó: „Bár lelke lágy, a verse vas-szilárd, nem áradózó, nem is olvadó, ő az építők fájából való“. Mesterségeik valahol tehát mégis összeérték. — Édesapjának is idő kellett, míg meg-

értette, hogy bevégezetlen jogi tanulmányokkal is lehet valaki „az építők fajából való“. Jellemzően érdekes, amit a huszas években mondott Járosi Andornak: „Csakugyan olyan nagy költő az én fiam? Hát akkor talán nem is olyan nagy baj, hogy nem lett belőle rendes ember.“

A költő gyermekjátékainak hűséges társa Sárka húga, a „bájos csöppség“, a későbbi Beethoven rajongó. Rajta keresztül szerette meg Reményik a zenét, elsősorban Beethoven művészetét. „Ezerjófű testvérisége“, családi otthona, gyermekei „romon virágok“ lettek a költő életében. — Gyermekkoruk izgalmas zsandárjátékainak emlékét, kedves hintahelyüket ma is őrzi a Hója erdőig felnyúló Dónát-uti Reményik-villa kertje. A hegytetőn hallgató öreg Dónát-szobor nemcsak a költő gyermekségének, de felnőtt kora sorsvállaló magányának is osztályosa: „Valaki, aki velem együtt örökre itt-hon maradt.“

Egy régi, családi fényképről „csipkegalléros kisfiú“ mereng felénk. Szomorú szemében a „másként nem lehet“-sors borong: „Babérrel és kereszttel és mindég egyedül“. — Édesanyja naplójegyzetei mesélik, hogy fiától egyszer megkérdezték a nagyok: „Sándorka, mi szeretnél lenni“? A gyermek felcsillanó szemmel felelte: „Lámpagyújtogató!“ — Az öntudatlan vágy később beteljesedett. A „nagy magyar télben“ valóban az ő fénye, „Pásztortüze“ köré járt melegedni Erdély magyarsága.

A Kolozsvárra „betekintő“ havas, a Szamos, „ez a megfordított Léthe“, a Fő-tér a nagy király szobrával, a magánya jelképévé nőtt égbenyúló Szent Mihály-torony, a református kollégium „nagy tanítójával“, Imre Sándorral, valamint az erdélyi multat magába záró házsongárdi temető, mind egy-egy állomása a benyomásokat gyűjtő gyermek- és ifjúkornak.

Életének minden mozzanata: családi hagyományok, nevelői benyomások, a szülőföld szépségeibe eresztett mély gyökerek, a gyenge testbe öltöztetett erős lélek, a vívódó Isten-keresés, mind egyetlen utat: a *sorsvállaló magányát* készítették elő.

„Szív — emberszív. Csakolyan, mint a másé. De mégis másnál rokontalanabb. A *végzet jegyese*...“ Reményik Sándor, családja utolsó férfisarja, átöröklések titkos útjairól másokénál finomabb idegrendszert, magas, aszkéta termetbe öltöztetett emberi testet hozott. Az állandóan betegségekkel küszködő testből „csalánköntös“ lett. — Ököbe szorított keze, ugyanakkor csüggedten leengedett karja között furcsa, félszeg felemásság vívódott. Arca jellegzetességét magas homloka alatt mélyen bent ülő szeme adta meg. Tekintete tiszta kékje önmagába, vagy a lélek végtelenjébe révedt. Néha azonban, a derű ritka ünnepein, szelid melegen csillant meg környezetén.

Az állandóan betegségekkel, látási zavarokkal, nyugtalanító közérzettel küszködő test s a békességre, erőre, szabad szárnyalásra vágyó lélek között nem volt meg az egyensúly. A teste nem barátja, csak nyomorgatója volt, amint számtalanszor föl is panaszoja. Így természetes, hogy a lélek előretört Reményik életében és központi helyet foglalt el költészetében. A földet — a középkori aszketikára emlékeztetőn — a siralom völgyének tekintette. Versei a „nincs itt

„maradandó városunk“ gondolatát szuggerálják. Mint „az életfához kötözött láncos eb“, egyre a végtelenbe kémlel. Sorsa jelképét „Akagyló“-ban látja, amelynek nem hazája a part, ahová sorsa sodorta. „De aki titkon a füléhez tart, magányban, éjben, emberektől távol: annak mesélek egy más, szebb világról“.

Ennek a lelkiségnek alapszövege a *magány*, az egyedüllét. „Egyéniség és magány rokonfogalmak“ — írja „Gondolatok a költészet-ről“ című kis prózai munkájában. Magánya „önként vállalt és akart és mégis sorsszerű és kénytelen“. Képekben, hasonlatokban számtalanszor jelentkezik. Lelke király, magas trónteremben ül, de trónjáról nem száll le soha, mert „szomorú, de szép így — egyedül“. — Egyedülvalósága szimbóluma a „Torony“, amely magában áll, „nyugalmasan, gyönyörűn, egyedül, mindenén túl és minden felül.“ A Cenk-tető lámpájában is testvérré talál: „Magában, magasan, fent, fent, mindig rokontalan... Testvérek közt is fájón idegen, erdélyi éjben együtt csak velem, a Cenk lámpája leng reménytelen“. — Nem véletlen, hogy irodalmunk egyik legszebb kis szonettjét — a magány szonettjének is nevezhetnénk — éppen Reményik írta meg:

Sinek az utolsó kocsí ablakából nézve.

Mint az egy-sin, a lélek oly magányos,
Bár rokon fémből öntetett a társa:
S bár néha boldog, mert látszólag páros:
Egyedülség a szívnek valósága.

Körülöttük vad pusztaság terül,
Csillogva futnak a vad messzeségnek,
Egymás mellett — és mégis egyedül —
A végtelenben talán összeérnek.

Barátság, testvériség, szerelem:
Minden érzés e súlyos sorsot hordja,
De néha enyhül ércbeöntött sorsa.

Olyankor vonat jár a sineken:
Fensőbb gondolat, fensőbb szeretet,
S a sinek benne összecsengenek.

A költő szakadatlan egyedüllétét betegségek bátyázták körül, ezért volt sokszor olyan súlyos, reménytelen, szinte áthághatatlan. „Boldog magány“ csak egy létezett számára: a természet, a hegyek világa. „Vadvizek zúgása“ c. kötete, később a „Szemeimet a hegyekre emelem...“ ciklus, majd a Szebeni Havasokban íródott versek, levelek, följegyzések bizonyítják. Jellemzők a „Vadvizek zúgása“-ba írt ajánló sorok. Egyszersmind megdöbbenően illusztrálják Reményik sokféle magányát. „Ez a könyvecske a *győzelmes* magány könyve, a *boldog* magányé. Sokszor vágyom vissza *nyugtalan* és *szomorú* magányomból, *csúnya* magányokból ebbe a *szép* és *áldott* magányba. A szépséggel és Lélekkel együtt, egyedül sem vagyunk egyedül.“ (Bp. 1937. jún. 6.) Szeretne a természetbe bele-

símulni, mint egy falevél. Ez az egyetlen hely, ahol istenkereső nyugtalansága is feloldódik. A futó felhő, a nyögő erdő, a zúgó vad-vizek hazájában felszabadultan hirdeti: „Itt hiszek“.

Fenn Isten jár a csúcsokon.

Amerre fényben elhalad:

Testőrei: dárdás fenyők

Állnak titáni sorfalat

A szirt felett s az ég alatt. (Kis templom a nagy dómban.)

A borbereki versek után a Nagykőhavas jelentette számára a legközelebbi „boldog“ magányt: „Nagyon szép volt ott fenn... törpe-fenyős, borókabokros, széljárta, hallatlanul mélyen hallgató, felséges világ... Ezer méteren felül, mintha szárnyam nőtt volna, ezer nyolcszáznegyvennégy méternél a csúcson, már nem létezett számomra e világ nyomorúsága.“ (Kvár. 1933. okt. 4.) — „Szemeimet a hegyekre emelem, onnan jön segítségem“ — zengte a zsoltárossal, s ime a csoda megtörtént: „Jöttem, láttam, győztem a hegyeket, s a csúcsokat csókoló napsugár nem vakította meg a hegyekre fölemelt szememet.“

Életének utolsó, nagy felszabadult találkozása a hegyekkel 1939. szeptemberében volt, mikor a Szebeni Havasokban, a Hohe Rinnen járt Lám Bélával, hűséges barátjával és turista társával. „Ha az én számomra a földön valahol található fényes árnyéka, „Abbild“-je a mennyei boldogságnak, akkor itt és most. Minden velem van, mindenki, akit szeretek, vagy szerettem, itt van ebben a csodálatos világban, ezen a Hegyen... olvasom ezt az óriási nyitott könyvet, melyben minden szikla és fenyő, minden magasság és szakadék, minden forrás és csörgedező ér, minden tajtékzó vad-patak, minden titokzatosan lengő ősz fenyő-szakáll és minden csilingelő harangvirág egy-egy megdöbbenő és elgondolkoztató kis, vagy nagy Betű és minden, minden: végtelenül tiszta örömök forrása.“ (P. E.-nek Hohe Rinne, Szebeni Havasok, 1939. IX. 13.) — Ebből a szelős, felszabadult világból hozta többek között a szeretett orvosának, Nyirő Gyulának ajánlott verset, „Az encián megkékül“-t. A „tánclépésben“ készült versek közé tartozik. Hónapok múlva a „Szeresd az Istent...“ születik majd csak ilyen könnyedén. — Évek óta hordozott hangulatokhoz, mondanivalókhöz találja meg itt a „megváltó ígét“. Ekkor írta meg édesanyja falujáról „Jórész“-ről szóló versét, valamint az „Arany napokból bibor berkenyé“-t. Ez mintegy búcsúvallomása legjobb barátjának, Áprily Lajosnak. Ennek a versnek hangulata, mondanivalója is évek óta ott kísértett a lelkében, de ez az „ajándék-ősz“, s az „őszbe-hajló arany-havas“ kellett hozzá, hogy megszülessék. Egy öt év előtti levél a bizonyága, hogy lelkében már maradéktalanul és befejezetten ott a mondanivaló: „A békességnek olyan igazi szigete számomra az ő otthonuk, olyan erős, olyan megértő, olyan mély, olyan igaz barát és költő-testvér és férfi-ideál nekem, s az évek tűnő során mindinkább az.“ (Kvár. 1933. okt. 10.) — Áprilyban megtestesülve látta mindazt, ami belőle, az életéből kimaradt: egyensúlyt, tanítósorsot, családot. — Testvérének „a magyar Igében, erdélyi Sorsban, szerte-szakadásban, együtt-

Haláljától? Erdély
harangoz a mélyben.

Reményi László
Kolozsvár, 1935. XII. 20.

létben és beteljesülésben" — szinte szószerint vallja a lelkében évenként át hordozott szót: „Mi voltál nekem: Barát, Költő-testvér, ember-minta és férfi-ideál.”

Reményik Sándornak „Kenyér helyett” adott istenes énekei felé költőtestvére, Áprily Lajos kalauzol: „Istenes költészetének forrása a maga szenvedő élete... a magányosan szenvedő lélek örök honvágya a vallomástevés békessége után...” — Járosi Andor viszont, akit a költő „Az én lelkipásztorom”-nak nevez és énekel meg, úgy látja, hogy „a költő a vallásos világnézet fölépítésétől eljutott a legmélyebb keresztény hitig: „Én bűnös vagyok.” (Reményik és Rilke. Pásztorú. 1941. nov. 15.)

Mindenek előtt keressük meg a kérdés családi gyökereit: „A múlt század racionalizmusának örökségét hoztam magammal, szüleim ennek a racionalizmusnak egy nemes hajtását, bizonyos gyakorlati etikai idealizmust igyekeztek belém oltani. Ennek volt ugyan valami vallásos mellézköngéje, de semmiképpen sem volt vallásos alapja, sem betetőzése”. — A lélek valóságaira szomjas Reményik azonban nem elégedett meg ezzel. Az egyetemi évek alatt a filozófiában keresett, majd Rilke verseiben merült el, azokból fordított egy kötetnyit. Később Prohászka „Diadalmas világnézet”-e és az „Elmélkedések az Evangéliumról”, majd Ravasz László és Makkai Lajos írásai, velük és főleg Járosi Andorral folytatott beszélgetések a jelzőlámpásai istenkereső útjának.

Összes vallásos megnyilatkozásait áttekintve, könnyen megállapítható, hogy legerősebben a keresés, a tapogatódzás nyomja rá bélyegét vallásos természetű verseire. — Makkainak írja: „Legjobban, legharmonikusabban élveztem a „vallásos érzésről” a „végtelenség hiányérzetéről” ama „keserű gyökérről” szóló fejtegetésedet. Ezen a ponton feltétlenül találkozunk”. (Erdélyi Helikon 1941. dec.) — Ez az érzés az, ami Reményik Sándort legtöbbször és legjobban gyötörte. Legklasszikusabb kifejezője „És a szívem is elhagyott engem” c. verse. A teljes lelki szárazság, a mély pontra jutott reménytelenség kong minden sorában.

Ülök a puszta homok közepén,
Csügged nehéz fejem.
Ülök akár a kő,
Lomha, kietlen kő mozdulatokkal
Tapogatom magam.
Vad-idegenül kutat a kezem
A hely körül,
Hol a szívemnek lenni kellene.

„Aki ezt a versemet ismeri, az találta meg igazán a kulcsot hozzám”. (Kvár, 1933. okt. 4.) Ilyen hangulatban íródott a „Pogány vers” az Istenről, akinek egyetlen zord ígéje van a nyomorult, szenvedő ember számára: „Az én gondolataim nem a tieitek.”

Nagyváradon, amikor a Premontreieknél pihent s egyszer, istentisztelet után lenézett a rendházból a templomba, azon tűnődött, mit csinál, min gondolkodik „az Isten, akit én úgy keresek, és nem találok, nem találok meg...” Úgy érzi, azért keresi hiába, mert tom-

pa és hideg a szive. A vers befejező két sorában maradéktalanul benne van, amit Reményik istenkereső verseiről mondani lehet: „Így kívül, kívül a szentély falán: ez vagyok én, ez vagyok igazán.” A verset Járosi Andornénak ajánlotta, aki urával együtt annyiszor próbálta a költőt a hit boldog bizonyosságára elvezetni.

Az Istennel való keserves tusakodás indítékai között feltétlenül döntő szerepe van folytonos betegeskedésének is. Megdöbbenően illusztrálja ezt a lelkiállapotot az, ahogyan egy magas kitüntetést fogadott: „Uram, könyörülő Istenem, miért kitüntetésekkel adsz nekem, mért nem adsz inkább egészséget, békességet, mért nem adsz nekem lelket, Szentlelket...” (P. E.-nek Bp. 1940. nov. 1.)

Vannak azonban a keresésnek, tusakodásnak csöndes, emmausi találkozásai Istennel, az „őszi Jézussal”, s boldog ajándékával a „Kegyelem”-mel. Amikor már úgy látszik, hogy „a mindennapi szörnyű szürkéség” s a föld nyomorúságai közül végkép nincsen menekvés

...akkor — magától — megnyílik az ég,
Mely nem tárult ki átokra, imára,
Erő, akarat, kétségbeesés,
Bűnbánat — hasztalanul ostromolták.
Akkor megnyílik magától az ég,
S egy kicsi csillag sétál szembe véled,
S olyan közel jön, szépen mosolyogva,
Hogy azt hiszed: a tenyeredbe hull.
Akkor — magától — szűnik a vihar,
Akkor — magától — minden elcsitul,
Akkor — magától — éled a remény.
Álomfáidnak minden aranyágán
Csakúgy magától friss gyümölcs terem.

Ez a *magától*: ez a Kegyelem.

Érdekes megállni egy pillanatra annál a kérdésnél, hogy Reményik sajátos istenkeresése a vallásokat illetőleg mennyire egyetemes volt. Makkai Sándor írja, hogy „a felekezetiesség... mindig idegenszerű maradt számára s mélyértelmű mosolygással szeretett emlékeztetni rá, hogy neki mindenütt vannak szívbéli barátai.” (Erdélyi Helikon 1941. dec.) A protestáns hagyományokon kívül beátlítottságban, tárgyban, képekben, mély gyökereit találjuk költészetében a katolicizmusnak is. Ezek a hatások Prohászka mellett hozzá közel álló, mélyen katolikus lelkekből erednek, így elsősorban Erdély „nagyasszonyától”, Árkossy Lajosnétól, akinek kezébe haldokló édesanyja azzal tette fia kezét, hogy: „Ha meghalok — légy anyja.” A költő valóban anyjaként szerette s úgy tekintett reá, mint a szeretetre, az erőre, a biztonságra és a nyugalomra. Neki olvasta fel először verseit s a vele folytatott beszélgetések életének, istenkeresésének békességes állomásai.

Reményik Sándor magányos életútján — mindvégig a lelkiiség síkján maradva — a *Nővel* is találkozott. — „Szentképek... Ezek lelkem falán a nők...” Való igaz. „Virágorhinto titkos kezek...”

A költő megtestesült álmai az örök Nő nála jelentkező új ihletformájáról, a *Testvérről*.

Állásfoglalásának egyik alapja a felelősségérzet. Érzékeny lelkiismerete másokénál gyöngébb fizikumát, idegrendszerét család-alapításra nem érezte alkalmasnak. Így lendült fel költészetének ez az ága egészen az eszmények magasságába.

Már ifjúkori verseiben, a „Csak így...” című kötetben megcsendül a szokatlan hang: „Tőlem szerelmes dalt ne várjatok...” (Tőlem.) — „Hogy mért csak így: ne kérdezzétek; én így álmodom, én így érzek. Ilyen messziről, ilyen halkán...” (Csak így...) — Férfikora delén, életére visszanézve, ajánló sorokul ezt jegyezte e kötetére: „Csak így... Ez más szóval azt jelenti: kevesebb is, több is, mint a szerelem. Mikor szerettem, mindég *így* szerettem, más-kép nem adatott.” (Bp. 1937. jun. 6.)

S talán éppen, mert a szerelem földi valóságai fölött „örök vándor és örök idegenként” ment el, — tudta olyan egyszerűen kimondani a megdöbbentő emberi igazságot: „Ami el nem kaphat forró közelségbe”, hosszú megszokásba, akárminek hívják: *annak* az érzésnek örök a zománca.” (Mikor ünnepet ül...) Ez a gondolat számára nem jelentett lehangolást, csak útjelző volt a lélek végtelen távlatai felé.

A „Csak így...” kötet után, a megszállás első idejében lépett életébe és költészetébe Szőcsné Szilágyi Piroska festőművésznő, „testvére lélekben és igazságban”. — „A Vele való találkozás volt rám nézve a nagy, szimbolikus találkozás a nővel, mint Testvérrrel.” (Bp. 1933. máj. 8.) — „A Testvér az a nő, aki szeret, de vágya nincs és semmit sem akar... Tartózkodása nem titkos ígéret... de kőbe metszett rendületlen lényeg.” (A testvér.) — Szőcsné Szilágyi Piroska rendkívüli személyisége a feleség, anyja és művész-hivatás mellett „lélekben és igazságban” a költő ihlető testvére lett. — Reményik számára elsősorban művész-társat jelentett, aki képpé formálta borbereki versei hangulatát, aki lelkével, művészetével egész-szé tette meglátásait, s képeivel versekre ihlette. A toll és az ecset szent szimbólummá: istenadta fegyverré nőtt a kettejük kezében. Találkozásuk idején „test szerint halott” népüket szolgálták vele. Piroska második vonzóereje az Istenbe kapaszkodó feltétlen hit volt. Az Istent mindig, mindenütt, mindenben és mindenben kereső Reményiket valóságos delejes erővel vonzotta. „Ó, ha úgy tudnék hinni, ahogy Ő tudott!” — sóhajt fel. (Bp. 1933. május 27.) — Piroska nem mindennapi lelkületére fényt vetnek halála előtti levél-töredékei: „Jövő héten lesz az operáció. Ugye fogtok imádkozni?... De csak így: Uram, a Te akaratod teljesedjék rajtam, a Tied és ne veszítse el soha a Te legnagyobb lelki kegyelmedet, ezt a határtalan, boldog lelki békét, kapcsolatot Veled! Ha elhívnád, add, hogy lehessen a munkatársad, az eszközöd az örökkévalóságban, sokkal inkább, mint a földön tudott lenni. — Az örök világosság fényeskedjék neki — után nem azt kell nekem kívánni, hogy nyugodjék békében, hanem, hogy dolgozzék békében, amennyiben a békességet és örökértékű nyugalmat tovább adni *munka*.” — A mindvégig istenközelben élt halott testvérré a költő így emlékezik:

...ujjad szenteltvízbe mártva,
 Felém közelítéd,
 S rebbenve írtad sötét homlokomra
 A megváltó kereszt kicsi jelét.
 Ha majd a „test feltámadásakor“
 Az Isten feltámasztja alakod, —
 Nekem nem kell egyéb
 Lelkedhez drága ráadás gyanánt,
 Csak ez a két
 Kicsi rebbent-madár-mozdulatod. (Két mozdulat.)

„A Piroska versek egészen fehérek. Azokban nincs kérdés, probléma, lemondás, burkolt fájdalom, mert nem volt min töprengeni, nem zavart semmi, nem volt miről lemondani és nem volt mi felett búsulni. *Kettőnk között* minden olyan világos, egyszerű, nyugodt, és békességes hangulatú volt, vitathatatlanul testvéri és semmi más.“ (Bp. 1933. máj. 27.)

Az alapvető Piroska-élmény hatása alatt fogadja életébe és költészetébe többi inspirátorait, a „virágorhinto titkos kezeket“, amelyek egy-egy versmagját hintve el, hallgatásuk, szenvedéseik, mosolyuk, könnyeik új világai felé kalauzolták el.

Nem véletlen, hogy az Istennek szentelt női életek kiegyensúlyozott, derűs légkörében is testvérekre talált. A Krisztus fegyerzetében járó, betegápoló diakonisszák, valamint a Szociális Nővérek „Sándor testvére“ volt. „Szeresd az Istent és tégy amit akarsz“ című versében megörökítette „a nyomorult ember boldog találkozását az irgalmas Istennel, aki nemcsak önmagában mutatja meg magát, — nekem önmagában igen ritkán — hanem drága emberi sziveken, megszentelődött sziveken át.“ (P. E.-nek Bp. 1940. nov. 1.)

„Vigasztalás“ szállt a költő felé, az első verskötetete megjelenésekor még gyermekleány Sándor Judit költészetéből is. Erdély legifjabb poétáját ő fedezte fel és áldotta meg „A szépség Egy-Isten nevében.“

A „virágorhinto titkos kezek“ voltak Reményik magányos életútjának apró, jánosbogár-fényei. Ezek tették számára feledhetlenné szegedi tartózkodását is. — Egyik költői vándorútja során, 1933 tavaszán megfordult „Az Alföld mély szívében: Szegeden“ is. A DEMKE meghívásában verseket mondott. „A szobor helyén“ című költeménye Aradra vitte hallgatóit. A vértanuk lerombolt emlékműve helyén a költő gyöngyvirágokat pillantott meg. — „Hogy mennyi nőtt, én nem számláltam meg, de hittel hiszem, éppen tizenhárom, s tizenhárom gyöngy minden karsú száron.“ — A költemény huszonkét gyakorló polgárista kisleány szívében továbbzsongott. Másnap huszonkét csokor gyöngyvirággal és minden csokorban tizenhárom szállal vitte a hálát költőnknek a posta, hogy cserébe e költeményét hozza:

Huszonkét szegedi kislánynak.

Most gondolatban mindegyikötöknek
 fejére teszem áldón a kezem,

huszonkét tiszaparti gyöngyvirág,
 kik eljöttetek Aradig velem.
 Menjetek ki a Maros-torkolathoz,
 hol a folyók egymásba omlanak,
 S higyjétek: kiket Isten egyberendelt,
 Ember el nem választja azokat!

Kimentek. A költőnek is megküldött fényképre Radnóti Rezsőnének válaszul ezt írta: „Nem igen tudok sírni már régóta, nagyon fásult vagyok legtöbbször, de mikor ezt a képet megláttam, a könynyeim valahol mélyen bent, közeledtek a szememhez. Szegény anyámnak szerettem volna megmutatni. Szinte láttam az ő arcát, hogy nézte volna azt a kis csoportot. Virággal kezükben ahogy néznek a folyóra, a *torkolatra*, komolyan, szépen, „rendületlenül“, búsan, elmerülve és mégis reménykedően... Köszönöm. Ezek az én életem legnagyobb ajándékai.“

A ritka ünnepeken, amikor Reményik közönségével találkozott, s verseket olvasott, egy-egy fénykéve vetődött kifelé a költő „láthatatlan emberé“-ből, a lelkét tükröző „Szemben az örökmécs-csel“, „Kenyer helyett“, „Egy eszme indul“, „Romon virág“, „Magasfeszültség“ stb. kötetekből, melyeket a nagyközönség alig ismert. Csak most, halála után indulnak igazi útjukra „lélektől-lélekgig.“ Mint ahogy az ember teste halála után itt marad, emlékké zsugorodik, amíg a lélek a magasságok felé veszi útját, így lesz a Végvári-költészet történelemmé, míg a Reményik-versek bevonulnak a tiszta költészet örökkévalóságába. De csak azokban a lelkekben és korokban találhatnak otthonra, ahol meglesz az egészséges lendület észrevenni, s a bátorság kifejezni az ember testi valósága fölötti és azon túli *lelki* valóságot. A Reményik-költészet „Sponsa Verbi“: a Lélek jegyese. Itt különbözik minden előtte járóktól. A lelkeségnek ezeket a magasságait világi költőink közül talán csak Kölcsseynél találhatjuk meg.

A Lélek örök jegyese legyenek.
 Sponsa Verbi.
 Fel-fel a porból-sárból,
 Ige mormoló kristály-ér legyenek,
 Kristályforrás erdő talajából —
 Harmatozzatok, harmatozzatok,
 Egek — ...

A „méregből-mézből összeszőtt“ örök ember tragikus küzdelmében Reményik a halhatatlan értéknek: a lelkeségnek juttatta a diadalt. Ennek köszönhetjük a csodát, amely előtt annyian állnak értetlenül ma is, hogyan tudott a betegségekkel küszködő, az életben félszegen járó Reményik népe mindennapjainak, a kisebbségi sorsnak legreálisabb megfogalmazója, irányítója lenni.

Érdekes itt párhuzamot vonni az emberiség mély lelki életét élő zsenijeivel, akik, éppen mivel a dolgokat örök mivoltuk szerint tudták lemérni s így a lényegeset játszva különböztették meg a lényegtelenről, a legreálisabban tudtak belenyúlni a föld problémáiba.

Csak kettőre szeretnék hivatkozni: a modern szociális nevelés apostolára, Don Boscora és a mi Prohászkánkra, a lelkében megújuló Magyarország magvetőjére. — A „Sponsa Verbi” nem jelent kikapcsolódást az élet legigazabb, legsorsdöntőbb valóságaiból, csak lényeglátást s könnyed mellőzést mindennek, ami nem egyéb, mint „Vanitatum Vanitas.”

Ez a beállítottság küldetés is. Reményik „Predestináció”-nak nevezi:

Ez így rendeltetett:
Hogy ne lehessen soha senkié
És ne lehessen enyém senki se.
És legyen mégis a mindenkié,
És legyen enyém az egész világ.

Ó árvasággá szűkült végtelen,
Ó végtelenné tágult árvaság.

KüldetésHITE gyökereit már első kötetében, a „Fagyöngyök”-ben megtaláljuk: „Akarom: fontos ne legyenek magamnak...”

Legyek a kendő, mely könnyet töröl
Legyek a csend, mely mindig enyhét ad.
A kéz legyen, mely váltig símogat,
Legyek, s ne tudjam soha, hogy vagyok. (Akarom.)

A szelid akarást keményebbre kovácsolták a történelmi idők. Erdély magyarsága máról-holnapra kisebbségi sorsba került. A határ felé robogó repatriáló vonatok útját nagy lelki megrázkódtatások jelezték. A szülőföld visszatartó szavát csak kevesen hallották meg. „Eredj, ha tudsz...” csendült fel ekkor a névtelen költő-üzenet egy szívhez, mely éppen úgy fájt, mint az övé. „Itthon maradok én! Károgva és sötéten, mint téli varjú száraz jegenyén...” — Ez a kép s a beléje gyökerezett gondolat annyira foglalkoztatta, hogy jóformán azonos formában tér vissza egyik kiadatlan versében: „a Dél s az Élet nyitott kapujából, mint akire a sors riasztón rászól, visszajöttem varjúnak, toronyórnek a száradó, erdélyi jegenyére.” (Délivasút.)

Az ismeretlen költő verseit zárt ajtók mögött, remegő kézzel másolták, titokban tovább adták, lefejtett ajtókilincsek mögé rejtették, vászonra gépelve, kabátbélésbe varrva, menekülő diákok csempészték át a határon. Költőjüket Végvári néven választotta tagjai sorába a Kisfaludy- és a Petőfi Társaság.

A Végvári-versekben a fájdalom élménye egy passzív, filozófáló lélek mélyéből szinte megmagyarázhatatlanul aktív, Petőfire emlékeztető hangokat hozott fel. Reményik költészetének ez a része valóban egy óriási kiáltás volt, amelynek belső törvényszerűségek szerint halkulnia kellett, amikor a „nagy Perc hulláma tovább futott.” — Végvári elhallgatott. Helyette megszólaltak az elsüllyedt „Atlantisz” harangjai. A nacionalizmus, a vallás és a kultúra templomába vonult vissza. Reményik Sándor mély gondolati lirája ezt az utat jelzi. — Szerelmébe gyűjti testvéreit, új vérszerződésre,

hogyan feláldozzák az Erdélyből messzeűző vágy fehér lovát. (Versszerződés.) Az esküvés után felfedezi a megmaradt szent titkot: a szűkebb patriát, Kolozsvárt; a Monostori útra benéző havast, a Szamost, Erdély hegyeit. Ujból megtanulja az orgonavirág erdélyi nevét: a *borostyánt*. A két szó *egy* és mégse *egy*, mondja Reményik, mert a „borostyán” szóban „Erdély lelke csillan.” A vers utolsó szakaszában megszólal a legnemesebb transzilvánizmus lényege:

Erre mifelénk azt mondják: borostyán
Mi ismerjük a messzehúzó vágyat,
Amely ragad a nyíló orgonához:
Lelkünk mégis a borostyánnak áldoz,
Így szeretjük a testvér-orgonákat. (Borostyán.)

Prófétaként emeli fel szavát: „Ne hagyjátok a templomot s az iskolát...” — „Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek, és áhitattal ejtsétek a szót! A nyelv ma néktek végső menedéktek...” Erdély magyarsága a bibliai kemény, keskeny utat járta s vallotta, amit Makkai a „Magunk revíziójá”-ban, Reményik pedig sorsvállaló költészetében hirdetett, hogy: „Nem a mi dolgunk igazságot tenni, a mi dolgunk csak igazabbá lenni.”

Reményik Sándor a kisebbségi sors evangelistája lett. „Ahogy lehet...” című versében megfogalmazta a kemény parancsot:

...Te is Testvérem, karszti sorsodat
Fogadd el, s véd meg karszti földedet,
— — — — —
Vedd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tűzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt aztán foggal, tíz körömmel,
Démoni dühvel és örült örömmel —
Ahogy lehet...

Ahogy lehet.

Reményik Sándort kemény, sorsvállaló magánya, Erdély magyarságának vezérévé tette. Politikai pártokon túl és felül állt. Ő maga volt a megtestesült kisebbségi sors: gyöngye fizikum, megroggalt idegek ellenére kemény, következetes megállás az erdélyi földön.

Isten, az igazság kútfeje igazolta. Eppen a költő ötvenedik születése napján, 1940. augusztus 30-án a bécsi döntéssel szülővárosa, Kolozsvár, és vele Erdély egy része hazatért. Reményiket a budapesti Lorántffy kórházban találta a hír: „mikor Erdély egy része ismét magyar lett s vele a mi városunk is, én rádión át és kódón, a saját lelkem kódén át hallgattam s vettem tudomásul mindent. Nem tudom tagadni, öröm és halánál szinte nagyobb volt a fájdalom bennem. Erdély egy része egyesült a csonka hazával, de ugyanakkor kettészakadt a történelmi Erdély... a másik oldalon pedig sötétebb a katakombá és nagyobb az elnyomás”. (P. E.-nek Bp. 1940. nov. 1.)

— „A szenvedő magyar élet költője, a katakombák poétája“ — ahogy magát nevezte — egyre arra gondolt, hogy neki odaát lenne a helye azoknál, „Akhöz nem jött el az ország...“ S mivel nem mehetett, úgy érezte, küldetését befejezte. 1941. október 24-én. szemét lehunyta örök nyugalomra.

Sorsvállaló magánya életéből eredt vallomást hagyott a „külső sötétségben“ maradottaknak:

Ti sírók és Ti fogcsikorgatók,
Azért mégis vigasztalódjatok,
Hisz mindíg nászon kívül állanak
S szót csak a csillagokkal váltanak
A legnagyobb Hegyek. (Akhöz nem jött el az ország).

SÁFRÁN GYÖRGYI

Magyarország és a szerb művelődés

A MAGYARSÁG igazában csak akkor lehet jogosult a Kárpát-medencében politikai vezetőszerp betöltésére, ha egyúttal vállalni tudja azt a kulturális feladatot is, amely földrajzi helyzetéből adódik. A két teljesen különböző kulturális világ között, Nyugat és Kelet határán álló magyarságnak elsőrendű kulturális missziója csak az lehet, hogy egész lényével a nyugati műveltséget vallva ennek értékeit kelet felé közvetítse. A vele sorsközösségben élő kisebb-nagyobb népek között tehát csakis akkor követelheti magának a politikai rendszerező és rendfenntartó szerepét, ha kulturális felkészültsége egyúttal képessé teszi arra, hogy ezeket a népeket vagy néprészeket a nyugati műveltség számára megnyerje. Nemzeti tudományunk legszebb, legmagyarabb feladatai közé tartozik annak a felderítése, hogy a magyarság a multban mennyire felelt meg ennek a küldetésnek. Ez a megismerés volna hivatott egyrészt kulturális öntudatunkat erősíteni, az önálló magyar művelődés létjogosultságába vetett hitünket táplálni, másrészt magunknak és az eljövendő nemzedékeknek megmutatni azokat a hagyományokat, amelyeknek ápolása, továbbfejlesztése kötelességünk és nemzeti érdekünk. Sajnos e területen a kutatómunka legnagyobb-része még elvégzésre vár, mert nemzeti tudományaink művelői a multban túlságosan is csak nyugat felé fordították tekintetüket, s amilyen részletesen kibogozták a magyar kultúrának nyugat felé vezető szálait, éppen úgy megfelleltek annak módszeres feltárásáról, hogy a befogadott vagy itthon termett kultúrértékekből mit tudunk tovább adni. A magyarság e kulturális közvetítőszerpének tanulmányozásából egészen új disziplináknak kellene kialakulniok történettudományunk, irodalomtörténetünk, néprajzunk, vagy akár nyelvtudományunk területén, amelyeknek azonban ma még alig akad egy-két munkása. A következőkben az újkori szerb művelődés kialakulásában próbáljuk végigkísérni a magyarságnak ezt a közvetítő szerepét, a vázlatzerű előadásban csupán nagy vonásokban